

УДК 001.5:930.91:929ПЕТРУНЬ

С.В.Трубчанінов

Видатний історико-географ з Поділля Федір Петрунь

У статті показана багатогранна наукова діяльність уродженця Поділля, викладача Одеського університету, відомого історико-географа Ф.Є.Петруня (1894–1963). Проаналізовано його праці, присвячені історико-географічній проблематиці.

Ключові слова: історична географія, історія України, історія картографії України, Ф.Є.Петрунь, Одеса, Одеський університет.

Федір Євстафійович Петрунь (1894–1963) – видатний український учений, історик, історико-географ, сходознавець, бібліограф, фізико-географ. Незадовго до смерті він передав своє книжкове зібрання, яке містило понад 3500 книг і картографічних видань одинадцятьма мовами з географії, геології, історії, права в дарунок Науковій бібліотеці Одеського університету. У бібліотеці було створено іменний фонд Ф.Є.Петруня, який має виразний краєзнавчий характер, адже містить 1218 видань з українознавства [7].

Вивчення наукової спадщини Ф.Є.Петруня фактично розпочалося лише на початку 1980-х рр., коли Наукова бібліотека Одеського університету видала бібліографічний покажчик праць з предметною його учиниці Ю.А.Амброз [2]. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. різноманітні аспекти багатогранної діяльності Ф.Є.Петруня висвітлювалися в роботах географа Ю.А.Амброз [1], історика О.В.Білицької [3-5], головного бібліографа Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І.Мечникова Є.В.Савельєвої [36] та його сина Віктора [17; 18]. Довідка про Ф.Є.Петруня вміщена в бібліографічному словнику сходознавців – жертв політичного терору [19].

Мета нашої статті – проаналізувати історико-географічні праці Ф.Є.Петруня в контексті його багатогранної наукової діяльності у 20–60-х рр. ХХ ст.

Ф.Є.Петрунь народився 17 лютого 1894 р. у селі Устя Ольгопольського повіту Подільської губернії (тепер – Бершадський район Вінницької області) у сім'ї волосного писаря. Батьки спромоглися дати синові спочатку середню, а потім – вищу освіту. У 1912 р. Ф.Є.Петрунь вступив на історико-філологічний факультет Новоросійського (тепер – Одеського) університету. У 1917–1918 рр. він працював інструктором сільськогосподарського перепису і завідуючим статистичним відділом земських управ у Кам'янець-Подільському і Ольгополі. У 1919 р. розпочалася праця Ф.Є.Петруня у науководослідних установах м.Одеси. Протягом тривалого часу (червень 1919 р. – 1930 р.) він був завідувачем відділу поповнення Одеської Центральної наукової бібліотеки. На цій посаді він займався придбанням літератури і класифікацією нових видань для бібліотеки, у 1920–1922 рр. брав участь в організації бібліографічного кабінету та кабінетів довідкових видань, українознавства, картографії [36, с. 134-135; 35].

Слід зазначити, що Центральна наукова бібліотека (далі – ЦНБ) і особливо кабінет (відділ) українознавства відігравали важливу роль в здійсненні політики українізації. У повідомленні “Український відділ Одеської Центральної наукової бібліотеки”, опублікованому 1929 року, відзначалося, що метою його роботи є створення “бібліотечної та бібліографічної бази для розвитку української культури на Одещині” [36, с. 139].

У 1921 р. розпочалася педагогічна діяльність Ф.Є.Петруня. Спершу він викладав в Одеському інституті народної освіти (1921–1925) – читав курси історії економічного розвитку України, історії матеріальної культури, а згодом ще й в Інституті Народного господарства (1923–1931) – курс економічної географії України. В ІНО він одночасно виконував функції хранителя фондів Музею мистецтв, вів інвентаризацію музейних матеріалів, готував лекції з історії мистецтв і з археології, керував експертною роботою [40, с. 13-14].

Молодий науковець захопився проблемами історичної картографії та історичної географії України. Ф.Є.Петрунь підкреслював, що свої наукові студії з історії України він зосереджував на розробці географічних джерел: списків подорожей, старовинних мап, картографічних видань тощо – та впорядкуванні цих матеріалів у різних фондах ЦНБ. Створений ним картографічний кабінет у ЦНБ налічував близько 17000 одиниць [40, с. 14].

У своїх спогадах видатний історик С.Я.Боровий, який також у 20-х роках працював у Центральної науковій бібліотеці і добре знав Федора Євстафійовича, зазначає, що останній “накопичив величезний запас даних, що відносяться до різних відділів історичної та історико-філологічної науки, але в першу чергу з історії та культури дореволюційної України” [6, с. 140].

На початку 1920-х років в Одесі діяли різноманітні за формою, структурою, тематикою та методикою досліджень науково-дослідні установи. Згідно постанови колегії Наркомату освіти від 9 лютого 1925 р. НДУ могли видавати власні наукові видання – бюлетені, збірки, записки та окремі відбитки праць своїх співробітників [12, с. 213]. Так, було започатковано випуск “Журнала науково-исследовательских кафедр в Одессе”, який призначався для коротких наукових повідомлень [14, с. 210].

В цьому журналі була надрукована перша наукова праця Ф.Є.Петруня, яка присвячена джерелам “Большого Чертежа” – втраченої генеральної карти Московської держави та деяких суміжних земель, яка була визначною пам’яткою російської картографії кінця XVI – початку XVII ст. Проаналізувавши текст географічного опису 1627 року, який був опублікований у 1773 р. (“Книга Большого Чертежа”, далі – КБЧ), а також весь відомий на той час археографічний матеріал, що відносився до території Східної Європи, Федір Євстафійович спробував з’ясувати генезу “Большого Чертежа”. Порівнюючи топоніми КБЧ із топонімією європейських карт XVI ст. він встановив, що віддалена від Дніпра територія Правобережної України, була відображена в КБЧ не за результатами досліджень, сучасних створенню тексту, а має “книжне” походження, оскільки для даного району московські автори не мали на руках “тубільного джерела”.

Ф.Є.Петрунь дійшов до висновку, що основою опису Правобережжя стала карта В.Гродецького у варіанті 1595 р., яка входила до атласу А.Оргелія “Theatrum Orbis Terrarum”. Свої висновки Ф.Є.Петрунь підкріпив порівняльною таблицею зображень європейськими картографами території України з першої чверті XVI ст. до першої третини XVII ст. [22].

У журналі науково-дослідних кафедр м.Одеси вийшло також дослідження, присвячене історичній географії малої Батьківщини Федора Євстафійовича, – Побужжю [30]. Слід зазначити, що остання друкована робота вченого, яка вийшла вже після його смерті, теж стосується рідного Подільського Побужжя [39, с. 247-260].

Досліджуючи Степове Побужжя в господарським та військовим укладі Українського пограниччя Федір Євстафійович аналізує праці Броневського та Боплана. Він вважає, що “мета у обох авторів була однакова – відшукування нових земель та виявлення шляхів для польського магнатства, яке почувало себе в силах перейти до наступу на степові орди. Броневський фіксує в своїм “Описі” ті ж об’єкти, що і століттям пізніш Боплан – опорні пункти тієї міцної мережі, яка повинна була охопити степову Україну” [30, с. 102-103].

В Одеській комісії краєзнавства при ВУАН (1923–1931) Ф.Є.Петрунь вів бібліографічні розвідки з історії України, підготував до друку політико-економічний атлас для політосвітніх установ [47, арк. 3]. Під час відряджень до Москви і Ленінграду Федір Євстафійович здійснював наукові пошуки в Публічній бібліотеці АН СРСР, в Археографічній комісії, Російському географічному товаристві, Центральному географічному музеї, Військовому архіві. Особливу увагу він звертав на мапи окремих районів України, детально їх описував [46, спр. 27898, арк. 1-5].

Всього у 20-ті роки було опубліковано біля двадцяти статей Федора Євстафійовича, більшість з яких присвячені питанням історичної географії. Його праці мають велику цінність і завдяки фактичному матеріалу, який вони містять, і як багаті бібліографічні джерела.

Так, у статті, яку 1928 року було надруковано у “Ювілейному збірнику на пошану акад. М.С.Грушевського”, Ф.Є.Петрунь прагнув на підставі аналізу різноманітних джерел з’ясувати питання про територіальний обсяг експансії Великого Князівства Литовського на сході [31, с. 165].

Одну із значних своїх праць він присвятив передісторії Одеси, не обминувши жодного картографічного джерела, в якому було відображено ту місцевість, де у 1794 р. було засновано м.Одесу [23]. Для написання невеликої за обсягом роботи “Старовинні шляхи Одещини” Ф.Є.Петрунем було використано 146 джерел: архівні матеріали, карти, описи подорожей тощо [29]. Федір Євстафійович провів копітку дослідження по вивченню шляхів України першої половини XIX ст.: визначив напрямки чумацьких маршрутів, наніс на власноруч виготовлену карту дані про поштові тракти [24].

Коли в Одесі було організовано філію Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства, у створенні якої якнайдіяльнішу участь брали Наркомат закор-

донних справ та Українська зовнішньоторговельна палата, у травні 1926 р. Ф.Є.Петрунь став вченим секретарем Одеської філії ВУНАС. Як член ВУНАС він готує публічні лекції з економіки, політики та культури східних країн, досліджує українсько-татарські відносини, історію й етнологію тюркських народів, в складі бібліографічної комісії історично-етнологічного відділу працює над зведеним каталогом східної літератури [40, с. 11-13; 41, с. 32; 21; 26].

На Першому Всеукраїнському з'їзді сходознавців, який проходив 23-27 травня 1927 р. у Харкові, на секційному засіданні історико-етнологічного циклу Ф.Є.Петрунь виголосив доповідь “Ханські ярлики на Українські землі” [40, с. 16-17]. Варто зазначити, що ця праця Федора Євстафійовича двічі друкувалася в часописі “Східний світ”. Вперше – 1928 року в друкованому органі ВУНАС [33], вдруге – у відновленому Інституті сходознавства ім. А.Кримського НАНУ в рубриці “Зі спадку наших попередників” [34]. І це не випадково, адже й сьогодні запропоновані автором гіпотези є предметом гарячих дискусій [43; 44].

У 1929 р. на засіданнях комісії історії та етнології тюркських народів Одеської філії ВУНАС у присутності гостей з німецького та японського консульств було заслухано ряд доповідей, серед яких був і виступ Ф.Є.Петруня “Молдавська та ногайська людність у степовій Україні” [46, спр. 27682, 27683].

На Другому з'їзді ВУНАС (Харків, 1-6 листопада 1929 р.) на історичну секцію серед інших представили виступи одесити Ф.Є.Петрунь (“Ногайці у колоніальній політиці царату”) і О.Б.Варнеке (“До соціальної і економічної історії таврійських ногайців”). Учасники з'їзду зустріли їх з особливим зацікавленням і відзначили спеціальною резолюцією – рекомендувати “поставити на чергу виучування решток ногайської людности у межах СРСР” [46, спр. 22917, арк. 1 зв.; 40, с. 16]. В останні дні роботи з'їзду Ф.Є.Петрунь брав участь в засіданнях комісії з вивчення українсько-турецьких відносин під головуванням М.Яворського, де обговорювалися конкретні питання взаємодії української й турецької сторін [40, с. 20].

Проте вже через два тижні після з'їзду до філії було направлено повідомлення, що правління ВУНАС постановило заснувати при Інституті марксизму-ленінізму товариство марксистів-сходознавців, а ВУНАС ліквідувати. Було оголошено про перехід на вищий щабель – “організацію войовничого марксоло-ленінського сходознавства” [40, с. 22]. Практично одночасно розпочалися репресії. В грудні 1929 р. Ф.Є.Петруня було заарештовано в с.Цебриково, де він перебував у відряженні. Його безпідставно звинуватили у протидержавній змові і засудили до трьох років таборів. На щастя, через тринадцять місяців, на початку 1931 р., він був звільнений [17, с. 17-18].

Саме в цей час було також знищено підготовлений до видання комісією дослідження історії Степової (Полудневої) України великий збірник статей “Полуднева Україна” (1931 р.). Серед анонсованих статей була і праця Ф.Є.Петруня “Українські степи за ранньої татарської та за литовської доби. Замітки і зауваження” [16].

Про цей період діяльності Ф.Є.Петруня “езоповою мовою” сказав видатний український історик і знавець картографії Я.Р.Дашкевич: “однак дослідженням спадщини Боплана Петрунь займався недовго (не без зовнішнього впливу)” [9, с. 226]. На наш погляд, саме з огляду на той “зовнішній вплив” не слід брати до уваги наступне критичне зауваження Я.Р.Дашкевича про дослідження з картографії Ф.Є.Петруня, які “зупинились немов на половині дороги, хоча він мав у своїх руках набагато ширший матеріал, ніж його попередник [мається на увазі Ф.Бруун (1804–1880). – С.Т.]. Та й ці праці, цінні своєю фактографією, відбивають тільки можливості використання картографічних даних, а не є дослідженнями, з історії картографії” [8, с. 97].

До оцінки наукової діяльності Ф.Є.Петруня більш зважено підійшов авторитетний дослідник історії картографії Р.І.Сосса. “Тілдно працював на ниві історичного картознавства Південної України, особливо в 20-х рр. ХХ ст., доцент, завідувач кафедри фізичної географії Одеського державного університету Ф.Є.Петрунь (1894–1963) – автор понад 150 наукових та науково-популярних праць, зокрема з картографії минулого, історичної та фізичної географії, з котрих опубліковано лише 45. Основним об’єктом досліджень ученого була історична географія Півдня України від так званої ранньої татарської доби ХІІІ–ХІV ст. до кінця ХVІІІ ст. з широким використанням давніх карт як історичних джерел...” [38, с. 180].

У 1932–1933 рр. Федір Євстафійович працює науковим співробітником Українського науково-дослідного інституту гідротехніки і меліорації і викладачем Одеського інженерно-меліоративного інституту. З 1933 р. розпочалася його педагогічна і наукова робота в Одеському педагогічному інституті, а з 1941 р. – в Одеському університеті [36, с. 136].

Під час війни Одеський університет був евакуйований спершу в Майкоп, а потім – в Байрам-Алі. У Майкопі Ф.Є.Петрунь став виконувати обов’язки завідуючого кафедрою фізичної географії, а згодом ще й метеорології, гідрології і картографії. За його свідченнями, написав в евакуації 3 томи (до 100 друкованих аркушів) історії географії України [15, с. 67-68]. На жаль, під час війни було втрачено картографічне (близько 200 старих карт й їх копій) зібрання вченого [38, с. 180].

8 липня 1944 р. в Байрам-Алі на Вченій раді університету Ф.Є.Петрунь захистив кандидатську дисертацію на тему “Пути и подступы к Днестру. Очерки по истории русской географии второй половины ХVІІІ в.” [28]. Студентка воєнних років, пізніше доцент кафедри фізичної географії ОНУ, Ю.О.Амброз згадувала, що їй “випало щастя слухати лекції Ф.Є.Петруня з фізичної географії СРСР. Ці лекції були глибинними за своїм змістом ... чудовими за формою викладу. До цих пір пам’ятаю оплески, якими був нагороджений Федір Євстафійович за публічну лекцію “Шляхи та підступи до Одеси”, прочитану навесні 1944 р., напередодні звільнення Одеси від фашистських загарбників” [2, с. 4].

У 1949–1963 рр. Ф.Є.Петрунь очолював кафедру фізичної географії Одеського державного університету. Також він був заступником декана і деканом

географічного факультету (1949–1952) [45, с. 10-11]. Незважаючи на свої унікальні, енциклопедичні знання, так і не став професором. Відомий радянський географ, москвич Ю.Г.Саушкін (1911–1982), який надзвичайно тепло згадував про свої прогулянки Одесою з Ф.Є.Петрунем, з жалем відзначив у своїх спогадах, що його кандидатська дисертація не була опублікована, а підготовлена докторська дисертація “Географія лісового покриву південного лісостепу і байрачного степу правобережної України в історичний час” не могла бути захищеною вже за станом здоров’я її автора [37, с. 115].

Професор С.Я.Боровий (1903–1989) у своїх спогадах зауважує, що всі роботи Федора Євстафійовича були на міцному фундаменті та вводили в науковий обіг нові факти. На його думку, Ф.Є.Петрунь залишив після себе небагато опублікованих робіт, оскільки він працював “у такій вибухонебезпечній ділянці, як історія України”. Володіючи великими знаннями з історичної топографії Північно-Західного Причорномор’я, Ф.Є.Петрунь, за твердженням С.Я.Борового, виклав усі зібрані відомості в кількох рукописних дослідженнях, знищених невігласами після смерті автора [6, с. 140].

Захоплення історико-географічними студіями поділяв син Ф.Є.Петруня Віктор (1922–2005), за освітою інженер-геолог. Він зібрав багатотисячну колекцію петрографічних зразків і археологічних артефактів, яку подарував Одеському археологічному музею НАН України. Результати археолого-петрографічних досліджень Віктора Федоровича дозволили зробити історикам важливі висновки з приводу джерел кам’яної сировини первісної людини, шляхів розповсюдження виробів з каменю, міграції народів тощо [11].

На наш погляд, плідна діяльність Ф.Є.Петруня в царині історико-географічної науки недооцінена сучасними істориками та заслуговує на більш поглиблене вивчення, з урахуванням його неопублікованих праць.

Список використаних джерел:

1. Амброз, Ю. А Именная книжная коллекция Ф.Е.Петруня и история ее формирования / Ю. А. Амброз // Іменні колекції професорів Одеського (Новоросійського) університету в Науковій бібліотеці ОНУ – національне надбання держави. Матеріали наук.-практ. конф. – Одеса. 25-26 квітня 2000 р. – Одеса, 2001. – С. 13-17.
2. Амброз, Ю. А. Краткий очерк жизни и деятельности Ф.Е.Петруня / Ю. А. Амброз // Федор Евстафьевич Петрунь (1894–1963). Библиографический указатель / Сост. В. В. Самодурова, ред. Ю. А. Амброз. – Одесса, 1981.
3. Білецька, О. В. Дослідник середньовічного Поділля Федір Євстафійович Петрунь (1894–1963) / О. В. Білецька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. Серія: Історія. – Вінниця, 2006. – Вип. XI. – С. 316-320.
4. Білецька, О. В. Поділлєзнавча література фонду Ф.Є.Петруня Наукової бібліотеки Одеського Національного університету ім. І.І.Мечникова / О. В. Білецька // Історичні колекції у книгозбірнях: проблеми збереження, вивчення, реконструкції: матер. міжнар. наук. конф. (Одеса, 16-17 вересня 2003 р.) / Одеський нац. ун-т ім. І.І.Мечникова, Наукова б-ка. – Одеса: Астропринт, 2004. – С. 11-19.

5. Білецька, О. В. Ф.Є.Петрунь (1894–1963) – вчений секретар одеської філії Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства / О. В. Білецька // X Сходознавчі читання А.Кримського. Присвячені 135-річчю від дня народження А.Ю.Кримського. Тези доповідей міжнародної наукової конференції (м.Київ, 5-6 жовтня 2006 р.). – К., 2006. – С. 8-9.

6. Боровой, С. Я. Воспоминания / Саул Яковлевич Боровой. – М.; Иерусалим: Гешарим, 1993. – 384 с.

7. Губарь, О. Фонд Петруня / Олег Губарь // Вечерняя Одесса. – 1984. – 3 октября.

8. Дашкевич, Я. Р. Україна на картах XIV–XVI ст. Стан і проблематика досліджень / Я. Р. Дашкевич // Історико-географічне вивчення природних та соціально-економічних процесів на Україні. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 94-100.

9. Дашкевич, Я. Р. Українська бопланіана / Я. Р. Дашкевич // Боплан Г. Л. де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. – К.: Наук. думка; Кембрідж (Мас.): Укр. наук. ін-т, 1990. – С. 209-232.

10. Дложевський, С. Зауваження до статті проф. Ф.Петруня / С. Дложевський // Східний світ. – 1928. – № 6. – С. 172-175.

11. Євтехов, В. Д. Петрунь Віктор Федорович (1 лютого 1922 р. – 6 січня 2005 р.) / Євтехов В. Д., Євтехов С. В., Філенко В. В., Пирогова Г. А. // Геолого-мінералогічний вісник (Кривий Ріг). – 2005. – № 2. – С. 142-144.

12. Левченко, В. В. Історичні дослідження професорсько-викладацького складу Одеського інституту народної освіти (1920–1930 рр.): напрями і традиції / В. В. Левченко // Харківський історіографічний збірник. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – Вип. 10. – С. 211-223.

13. Левченко, В. В. Організаційно-дослідницька діяльність вчених Одеси в наукових установах Всеукраїнської Академії наук / В. В. Левченко // Записки історичного факультету ОНУ ім. І.І.Мечникова. – Одеса, 2007. – Вип. 18. – С. 244-255.

14. Левченко, В. В. Розвиток мережі науково-дослідних установ Одеси в 1920-х роках / В. В. Левченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2010. – Вип. XXVIII. – С. 208-212.

15. Музичко, О. Є. Взаємодія Одеського та Київського книгознавчих осередків у листування одеситів С.Я.Борового, Ф.Є.Петруня, І.Я.Фааса з киянами Ю.О.Меженко та Б.І.Зданевичем / О. Є. Музичко // Вісник Одеського національного університету. Збірник наукових праць. – Одеса, 2010. – Том 15. – Випуск 21. – С. 55-70.

16. Папакіна, Т. П. 3 історії втрачених видань Всеукраїнської Академії Наук: Збірник “Полуднева Україна” / Т.П.Папакіна // Архіви України. – 2001. – № 6. – С. 24-32.

17. Петрунь, В. Ф. Дещо маловідоме з історії іменної бібліотеки Ф.Є.Петруня / В. Ф. Петрунь // Іменні колекції професорів Одеського (Новоросійського) університету в Науковій бібліотеці ОНУ – національне надбання держави. Матеріали науково-практичної конференції. – Одеса, 25-26 квітня 2000 р. – Одеса, 2001. – С. 17-19.

18. Петрунь, В. Ф. До 75-річчя Одеської філії Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства: (Крізь призму родинних спогадів) / В. Ф. Петрунь // Записки історичного факультету ОНУ ім. І.І.Мечникова. – Одеса, 2001. – Вип. 11. – С. 402-407.

19. Петрунь Федор Евстахевич (1894–1963) // Люди і судьбы: Биобиблио-

графический словарь востоковедов – жертв политического террора в советский период (1917–1991). – СПб, 2003. – С. 300 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://memory.pvost.org/pages/petrun.html>.

20. Петрунь, Ф. Е. Выдающийся русский путешественник (к 15-летию со дня смерти П.К.Козлова) / Ф. Е. Петрунь // *Большевистское знамя* (Одесса). – 1950. – 26 сентября.

21. Петрунь, Ф. З татарського минулого Одеси та Одещини [Доповідь у Всеукр. науков. асоціації сходознавства] / Ф. Петрунь // *Східний світ*. – 1928. – № 3. – С. 325.

22. Петрунь, Ф. К вопросу об источниках “Большого Чертежа” / Ф. Петрунь // *Журнал научно-исследовательских кафедр в Одессе*. – 1924. – Т. 1 (1923/4). – № 7. – С. 37-43.

23. Петрунь, Ф. Качибей на старинных картах / Ф. Петрунь // *Записки Одесского общества естествоиспытателей*. – 1928. – Т. 44. – С. 191-198.

24. Петрунь, Ф. Мапа шляхів України першої половини ХІХ ст. / Ф. Петрунь // *Записки Одеського інституту народного господарства*. – 1928. – Т. І. – С. 91-94.

25. Петрунь, Ф. Московські переробки західноєвропейських мап (Правобережжя в Московській мапографії) / Ф. Петрунь // *Збірник статей в честь Д.І.Багалія*. – К., 1927. – С. 625-635.

26. Петрунь, Ф. Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського степу / Ф. Петрунь // *Східний світ*. – 1928. – № 6. – С. 155-171.

27. Петрунь, Ф. Первые русские карты окрестностей нынешней Одессы и их физико-географическое содержание / Ф. Петрунь // *Труды Одесского университета*. – 1955. – Т. 145. – С. 141-149.

28. Петрунь, Ф. Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII ст.: В связи с военными операциями русских войск, дипломатическими сношениями и колонизационной деятельностью русского правительства / Ф. Е. Петрунь; дисс. ... канд. географ. наук / Одесский государственный университет. – Байрам-Али, 1944. – 283 с.

29. Петрунь, Ф. Старовинні шляхи Одещини: Історично-топографічна довідка / Ф. Петрунь // *Вісник Одеської комісії краєзнавства при УАН. Секція соціально-історична*. – 1929. – № 4-5. – С. 32-43.

30. Петрунь, Ф. Е. Степове Побужжя в господарськiм та військовiм укладi українського пограниччя: замітки до Броневського та Боплана / Ф. Е. Петрунь // *Журнал науково-дослідних кафедр м.Одеси*. – Одеса, 1926. – Т. 2 (1925/26). – № 2. – С. 91-103.

31. Петрунь, Ф. Східна межа Великого Князівства Литовського в 30-х роках ХV сторіччя / Ф. Петрунь // Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського: З нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності. – К., 1928. – Ч. І. – С. 165-168. – (ВУАН. Збірник Історично-філологічного відділу; № 76).

32. Петрунь, Ф. Е. Физико-географическое районирование Юго-Запада УССР / Петрунь Ф. Е. // *Научный ежегодник Одесского университета*. – 1960. – Вып. 2: Географический факультет.

33. Петрунь, Ф. Ханські ярлики на українські землі (До питання про татарську Україну) / Ф. Петрунь // *Східний світ*. – 1928. – № 2. – С. 170-185.

34. Петрунь, Ф. Ханські ярлики на українські землі (До питання про татарську Україну) / Федір Петрунь // Східний світ. – 1993. – № 2. – С. 133-143.

35. Петрунь, Ф. Центральная Научно-Учебная Библиотека г. Одессы / Ф. Петрунь // Библиотечное обозрение. – Л., 1925. – Кн. 1. – С. 107-108.

36. Савельєва, Є. В. Дослідження історії України в науково-бібліографічній діяльності Ф.Є.Петруня / Є. В. Савельєва // Вісник Одеського національного університету. Збірник наукових праць. – Одеса, 2007. – Том 12. – Випуск 4. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство: До 190-річчя Наукової бібліотеки ОНУ ім. І.І.Мечникова. – С. 134-143.

37. Саушкин Ю. Г. Географическое мышление / Саушкин Ю. Г. – Смоленск: Ойкумена, 2011. – 218 с.

38. Сосса, Р. І. Дослідження з історії картографії України / Р. І. Сосса // Український історичний журнал. – 2008. – № 3. – С. 176-202.

39. Физико-географическое районирование Украинской ССР / В. П. Попов, А. М. Маринич, А. И. Ланько. – К.: Издательство Киевского университета, 1968. – 683 с.

40. Циганкова, Е. Г. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства (1926–1930) (Закінчення) / Е. Г. Циганкова // Східний світ. – 2006. – № 2. – С. 11-23.

41. Черніков, І. Ф. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства (1926–1931 рр.) / І. Ф. Черніков // Український історичний журнал. – 1991. – № 2. – С. 31-38.

42. Черніков, І. Ф. До 80-річчя від заснування Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства – 10 січня 1926 р. / І. Ф. Черніков // Східний світ. – 2006. – № 1. – С. 21-24.

43. Шабульдо, Ф. М. Синьоводська битва 1362 р. у сучасній науковій інтерпретації / Фелікс Шабульдо // Центральна Україна за доби класичного середньовіччя: студії з історії XIV ст. / НАН України. Інститут історії України; наук. ред. Ф.М.Шабульдо. – К., 2003. – С. 8-26.

44. Шабульдо, Ф. М. Чи був ярлик Мамая на українські землі? (до постановки проблеми) / Фелікс Шабульдо // Центральна Україна за доби класичного середньовіччя: студії з історії XIV ст. – С. 102-125.

45. Шуйський, Ю. Д. Кафедра фізичної географії та природокористування Одеського національного університету імені І.І.Мечникова / Ю. Д. Шуйський // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2010. – Т. 15. – Вип. 5. Серія: Географічні та геологічні науки. – С. 7-21.

46. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, ф. Х.

47. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 12, спр. 5852.

Резюме

В статтє показана многогранная научная деятельность уроженца Подолья, преподавателя Одесского университета, известного историко-географа Ф.Е.Петруня (1894–1963). Проанализированы его работы, посвященные историко-географической проблематике.

Ключевые слова: историческая география, история Украины, история картографии Украины, Ф.Е.Петрунь, Одесса, Одесский университет.

Одержано 17 квітня 2013 року